

N.E. TOG'AYEV

**O'ZBEKISTONDA MA'RIFATLI
JAMIYAT QURISHNING
FALSAFIY ASOSLARI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

TOG'AYEV NODIRJON ERGASHEVICH

**O'ZBEKISTONDA MA'RIFATLI JAMIYAT
QURISHNING FALSAFIY ASOSLARI**

Monografiya

**“Samarqand davlat chet tillar instituti” nashriyoti,
Samarqand – 2025**

UO'K: 1:140.8

KBK: 87.3

T: 73

N.E. Tog'ayev. O'zbekistonda ma'rifatli jamiyat qurishning falsafiy asoslari. Monografiya. – Samarqand: "Samarqand davlat chet tillar instituti" nashriyoti, 2025. – 182 bet.

Ushbu monografiyada Markaziy Osiyo xalqlarining har bir davr qiyofasini ifodalaydigan ma'naviy, g'oyaviy dunyoqarashlari va tafakkur taraqqiyotini tizimli asosda o'sha davr mutafakkirlarining ta'limotlari hamda ilmiy asarlari orqali ma'rifiy taraqqiyot bosqichlari, rivojlanish qonuniyatlari, tamoyillari va ularning o'ziga xos ichki mexanizmlari yoritilib berilgan. Shu bilan birgalikda xalqlarimizning milliy, mintaqaviy va umuminsoniy tafakkurining mohiyati, o'ziga xosligi, vorislik, umuminsoniylik, milliylik, ularning bir-biriga ta'siri, o'zaro aloqadorligi va boy ma'naviy merosini jamiyatimizning barcha sohalarida qo'llash, kelajak avlodning ongi va shuuriga singdirish va ulardan faxrlanish hissini uyg'otish, shuningdek ma'rifatli jamiyat barpo etishdagi ahamiyati tadqiq etilgan.

Monografiya faylasuflar, tarixchilar, tadqiqotchilar va ta'lim-tarbiya bilan qiziqqan keng jamoatchilikka mo'ljallangan.

Mas'ul muharrir:

J.Y. Yaxshilikov – falsafa fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

O.M. G'aybullayev – falsafa fanlari doktori, professor

M.M. Allayarova – falsafa fanlari nomzodi, dotsent

Ushbu monografiya Samarqand davlat pedagogika instituti Kengashining 2025-yil 6-noyabrda 3-sonli yig'ilish bayonnomasiga asosan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-242-24-3

© Tog'ayev Nodirjon Ergashevich, 2025

© "Samarqand davlat chet tillar instituti" nashriyoti, 2025

KIRISH

Kishilik jamiyati tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak har bir jamiyat, davlat, xalqlar aynan o'zining dunyoqarashi, turmush tarzi bilan farqlanadi. Jahon xalqlarining o'zaro integratsiyasi ularning dunyoqarashi sohalarida yuksak yutuqlarni qo'lga kiritishga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa bugungi dunyo umumjahon miqyosidagi global muammolarga, murakkab ziddiyatlarga zid kelgan sharoitda insoniyat tafakkurining hamohangligi zaruriy hodisa sifatida o'zini namoyon qilmoqda. Yer kurrasini qamrab olgan globallashuv jarayoni turli strategik kuchlar manfaatlarining to'qnashuviga, g'oyaviy kurashning kuchayishiga, juda ko'plab nizo va kelishmovchiliklarga sabab bo'lmoqda. Insoniyat asrlar mobaynida yer yuzida sodir bo'layotgan ichki va tashqi ziddiyatlar natijasida kelib chiquvchi mudhish oqibatlarining oldini olish borasida zimmasiga yuklanayotgan mas'uliyatni chuqur his etgan holda ularni ma'rifat bilan hal etish orqali jahonda tinchlikni saqlash uchun kurashib kelayotganligining guvohi bo'lib turibmiz.

Qadimgi Markaziy Osiyo xalqlari aynan ana shunday ziddiyatli va shiddatli zamonlarda insoniyatni tinchlikka, osoyishtalikka, bag'rikenglikka, ilmu-ma'rifatga chorlab kelgan. Bu esa bugungi kunda ham o'z ahamiyatini namoyon qilmoqda hamda mutafakkirlarimizning qomusiy, umuminsoniy tafakkuriga zarurat sezilmoqda. Yurtimiz azal-azaldan ilm-fan va madaniyatning, adabiyot va san'atning markazlaridan biri bo'lib kelgan. Bu o'lkada yetishib chiqqan buyuk mutafakkirlar jamiyat rivojlanishini o'z kashfiyotlari va o'lmas asarlari bilan ijodiy boyitib, yuqori darajaga ko'tardilar va uning keyingi taraqqiyotiga samarali ta'sir ko'rsatdilar.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardanoq xalqimiz tarixiy-madaniy merosini qayta tiklash va jamiyatni ma'naviy yangilash zarurati tug'ildi. Ushbu fundamental ahamiyatga ega ko'rsatma sharq mutafakkirlari hayoti va ijodini yanada chuqurroq o'rganish va Yangi O'zbekistonda ma'rifatli jamiyat asoslarini yaratishda ulardar unumli va o'rinli foydalanishga zamin yaratadi.

Insoniyat tarixidan ma'lumki, bir tuzumdan ikkinchi bir tuzumga o'tishda, milliy ma'naviyatimizning teran tomirlariga, ajdodlarimiz ijtimoiy hayoti davrida yaratgan asarlariga, falsafiy, axloqiy, ma'naviy qarashlariga, ular erishgan dunyoviy bilimlar darajasiga tayanmaslikning aslo iloji yo'q. Bobolarimiz qoldirgan buyuk xazinani o'rganish va o'zlashtirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Demak, tarixni

III. Фойдаланилган бошқа адабиётлар

140. Антология педагогической мысли Азербайджанской ССР. М., "Педагогика", 1989.
141. Бетгер Е.К. Извлечения из книги «Пути и страны» Абу-л Касима ибн Хаукаля. Тр. САГУ., вып. XI, Т., 1987.
142. Брагинский И.С. Заметки к изучению творчество Джами. В сб. Джами. Душунбе, 1965.
143. Де Клавихо Руи Гонзалес. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403-1406). Пер. И.С.Мироковой. М., 1990.
144. Ибрахим Байсуни. Нашъат ат-тасаввуф ал-ислами. Канр, 1969.
145. Марсель Брион. Менким, Ссхибкирон –жаҳонгир Темур. Тошкент, "Янги аср авлоди", 2014.
146. Марсель Брион. Менким, Ссхибкирон –жаҳонгир Темур. Тошкент, "Янги аср авлоди", 2014.
147. Массон М.Е., Пугаченкова Г.А. Шахрисабз при Тимуре и Улугбека. Тр.САГУ., Т., 1953.
148. Ремпель Л.И. Архитектурный орнамент Узбекистана. История развития и теория построения. Т., 1961.
149. Руи Ганселес де Клавихо. Дневник путешествия в Самарканд по дворцу Темура. М.: Наука, 1990.

MUNDARIJA:

KIRISH	3
I BOB. QADIMGI MARKAZIY OSIYO XALQLARI MA'NAVIY TARAQQIYOTIDA MARIFATLI JAMIYAT BARPO ETISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI	5
1.1. Qadimgi Markaziy Osiyo xalqlarining ma'rifatli jamiyat to'g'risidagi qarashlari.....	5
1.2. "Avesto" da ma'rifatli jamiyat g'oyasining shakllanishi	17
II BOB. ISLOM FALSAFASI VA I RENESSANS DAVRIDA MARKAZIY OSIYO MUTAFAKKIRLARINING MA'RIFATLI JAMIYAT QURISH KONSEPSIYALARI	31
2.1. Islom falsafasi va I renessans poydevorining yaratilishi	31
2.2. Markaziy Osiyoda ma'rifatli jamiyat ilmiy asoslarining yaratilishida madrasalarning roli	45
2.3. Tasavvuf ta'limotida ma'rifatli jamiyat haqidagi konseptual g'oyalar	61
III BOB. II RENESSANS DAVRI MUTAFAKKIRLARI ILMIY MEROSINING MA'RIFATLI JAMIYATNI YUKSALTIRISHDA TUTGAN O'RNI	77
3.1. Amir Temur davrida ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyot va ma'rifatli jamiyat qurish prinsiplari.....	77
3.2. Mirzo Ulug'bek akademiyasi va uning ilm-fan taraqqiyotida tutgan o'rni.....	88
3.3. Alisher Navoiy davrida ma'rifatli jamiyat konsepsiyasi.....	100
IV BOB. JADID MA'RIFATCHILIGI VA III RENESSANS POYDEVORI	116
4.1. Markaziy Osiyoda ma'rifatparvarlik g'oyalarining shakllanishi (XVIII-XIX asrlar).....	116
4.2. Jadidchilik g'oyalari xalqning ma'naviy-ma'rifiy yuksalishiga ko'rsatgan transformatsion ta'siri.....	127
V BOB. YANGI O'ZBEKISTON STRATEGIYASI – MA'RIFATLI JAMIYAT ASOSI	142
5.1. Mustaqillik yillarida ma'naviy yetuk, barkamol insonni tarbiyalash va ma'naviy-ma'rifiy islohotlar yo'li	142
5.2. Yangi O'zbekistonda III renessans hamda ma'rifatli jamiyat barpo etish g'oyasining ijtimoiy mohiyati.....	156
XULOSA	168
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	172

Tog'ayev Nodirjon Ergashevich

**O'ZBEKISTONDA MA'RIFATLI JAMIYAT QURISHNING
FALSAFIY ASOSLARI**

Monografiya

ISBN 978-9910-242-24-3

Muharrir: Raximova Gulbaxor
Tex.muharrir: Xayrullayeva Zahro
Musahhih: Abduraximov Shohjaxon

© "Samarqand davlat chet tillar instituti" nashriyoti,
140117, Samarqand sh., Gagarin ko'chasi, 43.

Nashriyot tasdiqnomasi:
№ 1243-7560-5999-432c-2125-1811-8655

Bosmaxona tasdiqnomasi:

4268

Bosishga ruxsat etildi: 06.11.2025-yil.
Ofset bosma qog'ozi. Qog'oz bichimi 60x84 1/16.
"Times New Roman" garniturası. Ofset bosma usuli.
Hisob-nashriyot t.: 11,3. Shartli b.t.: 11,1.
Adadi: 100 nusxa. Buyurtma № 327.

SamDCHTI tahrir-nashriyot bc'limida chop etildi.
140117, Samarqand sh., Gagarin ko'chasi, 43-uy.

ISBN 978-0910-242-24-3

9 780910 242243